

BELGIJA – DRŽAVA GRAĐANA I JEZIČNIH ZAJEDNICA

Dr. sc. Edin Djedović

Kantonalna uprava za inspekcijske poslove Tuzlanskog kantona

SAŽETAK

Belgija je u osnovi država svojih građana Belgijanaca. Međutim, osim te polazne pretpostavke, možemo je definisati i kao heterogenu državu više jezičnih zajednica, regiona i konfesija. Ovakvo heterogeno društvo treba da odgovori na pitanje postojanja i odnosa više jezičnih zajednica i teritorija koje one homogeno naseljavaju. Kao takve, jezične zajednice se često nalaze u međusobnom antagonističkom odnosu, ali što je još važnije čine osnov dezintegracijskih poluga jedne države. Također, izuzetno je bitan odnos građana (pojedinaца) sa jedne i jezičnih zajednica (kolektiviteta) sa druge strane. Na osnovu toga autor istražuje i zaključuje da pitanja kao što su građanski suverenitet, elementi konsocijacije, teritorijalizacija nacionalnih interesa, (dez)integrativni faktori države, te naročito odnos Flamanaca i Valonaca, čine temelj balansa građanskih i etnokulturnih interesa u Belgiji. Osnov današnjeg ustavnopravnog uređenja Belgije čine upravo njeni građani kao apstraktni jednakopravni članovi političke zajednice uporedo sa priznatim jezičnim zajednicama.

Ključne riječi: suverenitet, Belgijanci, jezične zajednice, integracijski i dezintegracijski faktori

UVODNA RAZMATRANJA

Belgiju danas posmatramo prvenstveno kao modernu evropsku demokratiju i politički centar Evropske unije. Kroz svoju historiju bila je pod suverenitetom (okupacijom) Španije, Holandije, Francuske i Habzburgovaca. Njena moderna sudbina je počela na Bečkom kongresu 1815. godine kada je pripojena Holandiji. Pravljenje tampon-zone između Francuske i Njemačke neki analitičari ocjenjuju kao njenu prvobitnu svrhu. Period nezavisnosti počinje 1830. godine kada je nakon izbijanja revolucije Belgija proglasila svoju nezavisnost i neutralnost.

Belgija je bila unitarna država sve do 70-ih godina XX-og vijeka, jer „su od tada, pet uzastopnih institucionalnih reformi države pretvorile zemlju u federalnu državu koja se sastoji od zajednica, regiona i federalnog nivoa vlasti.“¹ Federacija kao oblik državnog uređenja je nastala u procesu koji je nudio odgovor na različita pitanja proizašla iz teškoće funkcionisanja etnički heterogene unitarne države.

Imajući u vidu navedeni ustavni proces, te svu raznolikost i specifičnost navedenih faktora koji danas predstavljaju temelj državnog uređenja nameće se osnovno problemsko pitanje u vidu kako Belgija, čiji je glavni grad Brisel *paradigma evropske integracije*, uspijeva da sama integriše svoje heterogeno društvo sačinjeno prvenstveno od različitih homogeno naseljenih jezičnih zajednica. Pretpostavljeni odgovor je da to čini upravo snagom zajedničkih društvenih vrijednosti i tekovina evropske građanske civilizacije.

Osim osnovnog nužno je odgovoriti i na veći broj razrađenih problemskih pitanja kao što su: osnovne teorijske pretpostavke, da li je Belgija pogriješila u startu, da li je moguća dalja integracija društva, do čega je dovela konsocijacija i da li je moglo drugačije, kakva su dalja ustavna kretanja, šta ide u korist zajedničkih, a šta u korist posebnih elemenata i kako izgleda njihov balans, kako izgleda balans i odnos Flamanaca i Valonaca, koji su (dez)integrativni faktori države, kakva je budućnost Belgije kao federalne države, te da li Belgija može služiti kao model drugima?

1 de Ceuninck, T – Reynaert, H., „*Flanders Heading Towards Its Own State Reform*“, „HKJU – CCPA, Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske“, god. 11. (2011.), br. 4., 1018

Nakon odgovora na ova pitanja bićemo u mogućnosti dati odgovarajuće zaključke, potvrditi ili opovrgnuti polaznu pretpostavku, te izvući lekcije i pouke iz specifičnosti ustavnog uređenja belgijske federacije.

Osnov sinteze čine rezultati istraživanja dobijenih dogmatskim, sociološkim i normativnim metodom tumačenja prava, te primjenom drugih (logičkih) metoda.

OSNOVNE TEORIJSKE PRETPOSTAVKE

Belgija je po obliku vladavine monarhija, po obliku državne vlasti egzistira parlamentarni sistem, dok je po obliku državnog uređenja federacija nastala devolucijom.

Belgija je po svome Ustavu izrazito heterogeno društvo po raznim kriterijima, i sastoji se od:

- a) tri zajednice – Frankofoni ili Valonci čine 45 %, Flamanci koji govore varijantom holandskog jezika 54 % i njemačka zajednica 1 % stanovništva;
- b) tri regiona – Flandrija sa 58 %, Valonija sa 32 % i Brisel sa 10 % stanovništva²;
- c) četiri jezična regiona – francuski, holandski, njemački i dvojezični region Brisela;
- d) dvije konfesije – katolici čine 75 % stanovništva, a protestanti (i ostali) 25 %.

Navedeni pokazatelji u startu sugerišu da se radi o visoko kompleksnom društvu i teškoćama koje nosi uspostava balansa koji treba osigurati potrebno *jedinstvo u različitosti*. Cilj istraživanja nije prepričavanje dostupne literature o ustavnom sistemu Belgije, nego komparacija rezultata istraživanja sa postojećim stavovima i teorijama različitih autora koji su na razne načine obrađivali istu temu.

2 On 1 January 2010, the population of Belgium was 10,839,905. The distribution of Belgium's residents by region is as follows: 6,251,983 live in the Flemish Region, 3,498,384 live in the Walloon Region (including 75,222 from the German-speaking Community) and 1,089,538 reside in the Brussels-Capital Region, preuzeto sa www.belgium.be dana 02.12.2015. godine

Naročito je bitno istaći ulogu konsocijacije te nadležnosti federacije i federalnih jedinica koje su nastale kao rezultat potrebe zaštite jezičnih odnosno kulturnih kolektiviteta i očuvanja države.

U Ustav Belgije su ugrađeni konsocijacijski mehanizmi zaštite kolektiviteta i to:

- *zastupljenost jezičnih grupa u Parlamentu*, gdje je posebno bitno naglasiti da je predstavljanje jezičnih kolektiviteta u Gornjem domu Parlamenta osigurano na način da su zastupljeni pripadnici svih jezičnih skupina (kolektiviteta), francuske, holandske i njemačke jezične skupine. Njemačka jezična skupina ima najmanje jednog predstavnika od 60 članova Gornjeg doma, što znači da je zastupljena u skladu sa svojim brojem (cca 1 % stanovnika);
- *procedura alarmnog zvona*, odnosno grupnog veta (Ustav Belgije omogućava da određena jezična grupa sa 3/4 glasova svojih članova blokira izglasavanje određenog akta, ako smatra da će takav akt poremetiti odnos između zajednica); Belgija ima razvijenu proceduru apsolutnog veta koji uključuju zakone sa specijalnom većinom i proceduru alarmnog zvona, kada se donošenje zakona suspenduje i u nekim slučajevima vraća Vladi na doradu, a kako je Vlada sastavljena po paritetu jasno je da se bitne odluke u državi ne mogu donijeti bez saglasnosti dvije najbrojnije jezično-kulturne grupe Flamanaca i Valonaca;
- *federalni zakoni sa specijalnom većinom* (zakoni koji se tiču organizacije vlasti i regiona osim 2/3 većine oba doma, mora odobriti i većina grupe koja govori francuski i grupe koja govori holandski jezik u oba doma),
- *ravnomjerna zastupljenost u vladi* znači da Vlada broji najviše 15 članova, a da se sa izuzetkom premijera sastoji od istog broja članova koji govore francuski i holandski jezik,
- *jednaka zastupljenost u organima sudske vlasti*, naročito u Ustavnom sudu Belgije.

Kada je riječ o raspodjeli nadležnosti u Belgiji ona je podijeljena između tri različita nivoa: federacija – regije – zajednice. Bitno je na-

pomenuti da između ovih nivoa vlasti nema standardne vertikalne hijerarhije. Tako npr. za razliku od Njemačke, „u Belgiji jedva da postoji zajednička nadležnost ili zajedničke akcije. U pravilu, sa jednim manjim izuzetkom oko prava regiona da povećavaju prihode, federalni i niži nivoi stoje na jednakim nogama, oba su podređena samo Ustavu.“³

Zanimljivost Glave I bis Ustava Belgije jeste njen jedini član 7bis, koji predstavlja političku proklamaciju nalik na one sadržane u preambulama drugih ustava, u kojem stoji „u vršenju svojih nadležnosti federalna država, zajednice i regioni slijede ciljeve održivog razvoja u njegovim društvenim, ekonomskim i ekološkim aspektima, uzimajući u obzir solidarnost između generacija.“⁴ Navedeni citat „dosta govori o kooperativnom karakteru belgijskog federalizma, gde između federalne države, s jedne, i federalnih entiteta (zajednica i regiona), s druge strane, nema nadređenosti i podređenosti, već svi nivoi vlasti zajednički i ravnopravno deluju u ostvarivanju zajedničkog cilja – miroljubive koegzistencije svih građana Belgije u specifičnom federalnom okviru.“⁵

Ovlasti savezne države pokrivaju stvari povezane sa javnim interesom svih Belgijanaca kao što su javne finansije, vojska, pravosudni sistem, vanjski poslovi kao i značajne dijelove socijalne sigurnosti, javnog zdravstva i unutarnjih poslova. Država je odgovorna za obaveze prema Evropskoj uniji ili NATO-u. „Kao rezultat ovih pet krugova državnih reformi, regioni i zajednice raspolažu značajnim dijelom nadležnosti, ukratko regioni su zaduženi za stvari koje se tiču teritorija, dok su zajednice nadležne u stvarima koji se tiču ljudi.“⁶

Regije Flandrija, Brisel i Valonija imaju ovlasti koje se odnose na ekonomiju, zapošljavanje, poljoprivredu, politiku voda, stanovanje,

3 Swenden, W. (2003.), *Belgian Federalism Basic Institutional Features and Potential as a Model for the European Union*, Royal Institute of International Affairs, 10

4 Ustav Belgije, član 7bis, Publikacija, Izdanje sadržava tekst Ustava Belgije i njegove promjene nakon ugradnje šest institucionalnih reformi, (promjene ustava od 6 januara 2014 – Službene novine Belgije od 31 januara 2014. godine), izdavač, Pravni Odjel Predstavničkog doma, preuzeto sa www.const-court.be dana 23.11.2015. godine

5 Stanković, M. „Šesta državna reforma u Belgiji: novi, ali ne i posljednji stadijum devolucije“, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, Vol 62, broj 2/2014, 6

6 de Ceuninck, T – Reynaert, H., *op.cit.*, 1022.

javne radove, energiju, transport (osim belgijskih željeznica koje su na federalnom nivou), životne sredine, urbanizam i prostorno planiranje i očuvanje prirode. Zajednice (kao kulturne zajednice za očuvanje jezika) imaju nadležnosti u oblastima kulture, obrazovanja i upotrebe jezika.⁷

Sve naprijed navedeno se temelji na shvatanju države iz prvog člana Ustava Belgije koji kaže „Belgija je federalna država sastavljena od Zajednica i Regiona.“ Kako Ustav Belgije nema preambulu, prvi članovi Ustava definišu heterogenost države i probleme sa kojim će se u balansiranju odnosa između zajedničkih i posebnih vrijednosti, kao i između samih posebnih vrijednosti susretati.

Također je važno naglasiti da su Flandrija i Valonija uglavnom homogene zajednice što belgijsku federaciju karakteriše kao etnokulturnu, a ne teritorijalnu federaciju. Bez obzira na ove činjenice ustavotvorac se (u poglavlju II Ustava) opredijelio da sve građane, bez obzira na njihovo etnonacionalno opredjeljenje, naziva Belgijancima čime definiše i građansku, državljansku pripadnost i karakter građanstva.

Inače kao i drugi demokratski ustavi, i Ustav Belgije propisuje da „sva vlast poističe iz nacije (naroda).“⁸ Reprezent suvereniteta belgijskog političkog naroda je Predstavnički (Donji) dom, čije članove (150) biraju svi građani stariji od 18 godina. Građanstvo i državljanstvo su dva osnovna faktora zajedničkih vrijednosti kao integrativnih faktora države. Balans između suvereniteta građana i prava kulturnih kolektiviteta nalazi se već u Parlamentu po kojem Senat (Gornji dom) Parlamenta čini 60 članova (prije zadnje reforme je bilo 71) i to 35 pripadnika holandskog jezika, 24 francuskog i jedan njemačkog koji se biraju u parlamentima zajednica i regiona za razliku od dosadašnjeg neposrednog biranja.⁹

Simptomatičan i u devolucijskim centrifugalnim reformama skovan redosljed ustavnih normi govori na slikovit način o Belgiji kao federaciji, a naročito prema našem mišljenju i o trenutnom značaju njenih segmenata.

7 Detaljnije o nadležnostima pogledati na www.belgium.be

8 Ustav Belgije, *op. cit.* član 33.

9 *Ibid.*, član 67

Glava I, O federalnoj Belgiji, njenim komponentama i teritorijama, u kojoj se definišu prvenstveno zajednice i regioni kao konstitutivni elementi federacije, zatim o jezičkim regionima, provincijama i općinama, te granicama.

Glava I bis, O generalnim političkim ciljevima federalne Belgije, zajednica i regiona, koji govori u jedinom članu o federalnom karakteru države i ravnopravnosti federacije i federalnih jedinica u ispunjavanju svojih ovlaštenja.

Glava II, O Belgijancima i njihovim pravima, u kojoj se svi građani Belgije nazivaju Belgijancima u više navrata.

Glava III, O pravima, u kojoj se definiše građanski suverenitet.

Ustavna devolucija iz unitarne u federalnu državu se odigrala putem ustavnih reformi započetih 70-ih godina XX-og vijeka. Do sada je bilo šest takvih reformi. Prvih pet reformi je dovelo do stanja kakvo smo naprijed dijelom opisali - Belgija je federalna država koju čine zajednice i regioni. Oni imaju svoje parlamente i vlade, ali nemaju ustave ni sudstvo. Jezične grupe su zastupljene u Vladi i Ustavnom sudu po principu pariteta kao i u Gornjem domu (po proporcionalnom principu) te imaju apsolutno pravo veta kojim mogu blokirati svako donošenje odluka na nivou federacije. Bez obzira na postojanje triju zajednica (nekada su se zvale kulturne zajednice, a poslije su izgubile taj ustavni prefiks) i triju regiona, odnos u Belgiji je prvenstveno odnos dvije jezične zajednice nastanjene na dva homogena teritorija - francuske i holandske jezične zajednice.

Mi ćemo posebnu pažnju na početku obratiti na šestu reformu u kojoj se po nama ogleda suština problema belgijske federacije. Sporni odnosi između Flamanaca i Valonaca su rješavani poslije Drugog svjetskog rata putem pet državnih reformi koje su državu iz unitarne pretvorili u federalnu sa postojanjem jezičnih regiona i jezičnih zajednica i decentralizovanog sistema koji je u tom smislu podređen rješavanju tog problema. Ustavom je uređeno da se u Flandriji može glasati samo za flamanske partije, a u Valoniji samo za valonske-frankofonske, da se sa vlasti može komunicirati samo na francuskom, ako ste u Valoniji, ili samo na flamanskom jeziku, ako ste u Flandriji.

Brisel je bio i ostao izuzetak. Grad Brisel je frankofoni, ali usred Flandrije. Jedino je ovdje zakonom zagarantovano da se na izborima smiju predstaviti sve partije svih jezičnih zajednica. Kao takav Brisel i jeste u očima zajednica postao „problematičan“ jer kvari idiličan odnos jezika i teritorije. Kako god Belgija sa strane izgledala multijezična ili višejezična, ona je u stvari jednojezična jer je u Flandriji holandski jezik zvaničan, dok je u Valoniji to francuski jezik. Izuzetak je jedino dvojezični Brisel, koji se ne smije širiti, jer je on dvojezični kosmopolitski grad u kojem su prisutne migracije i koji bi putem širenja, a kako se nalazi u Flandriji ugrozio Flamance i njihovu autonomiju – teritoriju i cjelokupan odnos odvojenosti i rivalstva na kojem postoji belgijska federacija. To pravilo i jeste poštovano, ali su se onda stanovnici naseljavali u susjedne općine oko Brisela. To ne bi možda bio problem koji opterećuje etno-kulturno-teritorijalne odnose u Belgiji da za potrebe izbora Brisel kao jedini dvojezični dio Belgije nije bio spojen sa 35 flamanskih okolnih općina, što je značilo da su frankofoni mogli glasati za frankofonske političke partije iz Brisela (a bez toga ne bi mogli jer se na području Flandrije ne može glasati za političke partije osim onih flamanskih). I to je bio jedini slučaj takve mogućnosti.

Kako Flamanci koji žive u Valoniji (veoma mali broj) ne mogu ostvariti to pravo obratili su se Ustavnom sudu koji je takav status i nemogućnost putem izbornog procesa 2003. godine okarakterisao kao akt diskriminacije sa zahtjevom da se izborni propis koji je to omogućavao zadrži još četiri godine. Odluka suda je različito tumačena. Flamanska zajednica je tu odluku vidjela na način koji sugerira razdvajanje izborne jedinice i striktno poštovanje razdvajanja teritorija i kolektiviteta, dok su Valonci na tu odluku gledali u drugačijem svjetlu.

Dogovor nije postignut te su naredni izbori organizovani po „stare“ zakonu i izbranim jedinicama. Flamanci su pokušali promijeniti zakon, ali su Valonci iskoristili pravo veta i stopirali proces. To pitanje je riješeno zajedno sa nekim drugim otvorenim pitanjima šestom državnom reformom. „Spor je riješen političkim dogovorom, po kojem frankofoni mogu samo u nekim općinama prstena, glasati i za briselske – frankofonske političke partije – ali, ako žele da im djeca idu u školu na francuskom, moraće svako jutro da ih voze u Brisel. U krugu

općina ponovo će zvanični jezik biti isključivo flamanski.¹⁰ Političkim sporazumima i ustavnim reformama u periodu 2011-2013. godina su utvrđena četiri glavna aspekta šeste državne reforme i to:

- reforma Senata kao predstavništva federalnih entiteta u parlamentu;
- „male“ federalne jedinice – briselski region i njemačka zajednica – dobijaju organizacionu, odnosno „konstitutivnu“ autonomiju, tj. da se njihov položaj približi, - flamanskoj zajednici, valonskoj zajednici, Flamanskom regionu i Valonskom regionu. Tako njemački jezički regioni Ojpen i Malmedi jesu u Valoniji, imaju status kulturne i jezične autonomije, ali nisu federalna jedinica, u čemu se između ostalog i ogleda Belgijski asimetrični federalizam;
- treći element sporazuma predstavlja položaj okruga BHV, odnosno briselskog izbornog okruga; dogovoreno je da se taj izborni okrug momentalno rasformira, kao i da se izvrši reforma briselskog sudskog okruga,
- četvrti aspekt reforme se odnosi na raspodjelu nadležnosti i finansijskih sredstava između federalnog centra i federalnih jedinica; predviđeno je da federacija prenese na zajednice i regione kompetencije u ukupnom iznosu od oko 17 milijardi eura godišnje.

Dogovoreno je da regionima budu ustupljene nadležnosti u domenu ekonomije i zapošljavanja, a da zajednice budu odgovorne za pitanja iz oblasti porodice.¹¹

Konačno, izmijenjen je i dopunjen Specijalni zakon o Ustavnom sudu, kojim je taj organ dobio nove nadležnosti koje su proizašle iz reforme Senata, raspodjele nadležnosti između federacije i federalnih entiteta, izbornog zakonodavstva i kontrole nad sprovođenjem referenduma u federalnim entitetima.

10 Tekst, Belgija: *Valonci i Flamanci postigli dogovor nakon pola veka*, tekst preuzet sa www.b92.net (objavljen 17.07.2012. godine) dana 12.10.2015. godine.

11 Stanković, M., *op. cit.* 6.

Sud se sastoji od dvanaest sudija koje imenuje kralj sa lista koje predlažu Predstavnički dom i Senat većinom od najmanje dvije trećine prisutnih članova. Paritet u imenovanju sudija se ogleda u tome što šest sudija pripada holandskoj, a šest francuskoj jezičnoj grupi. Jedan od sudija mora imati i odgovarajuće znanje njemačkog jezika. Sud ima dva predsjednika, jedan iz holandske, a jedan iz francuske jezične grupe, koji se po godinu dana rotiraju na mjestu predsjedavajućeg. Odluke u Ustavnom sudu se donose većinom glasova, a u slučaju plenarne sjednice predsjedavajući sudija ima presudan glas u slučaju izjednačene odluke.¹²

Na ovaj način je, nakon dosta poteškoća, okončana i šesta epizoda belgijske državne reforme, koja čini se neće biti završni čin devolucije. Federacija je još jedanput decentralizovana, a položaj federalnih entiteta ojačan. Ono što je naročito bitno i zašto smo se odlučili da ovu reformu analiziramo na startu jeste potvrda ekskluzivnog prava jedne jezične grupe na jednu teritoriju, i svako mijenjanje toga prava u osnovi narušava *vitalni interes* jedne jezične grupe nasuprot drugoj, ali i državi kao cjelini. Međutim, ova reforma se nije ni ohladila, a već se priča o sljedećoj, jer je neslaganje između rivalskih jezičnih skupina nakon svake reforme možda čak i veće nego prije nje.

Problem ideoloških postavki je jasno izražen kada su francuska i holandska jezična grupa podijeljene o tome „koji princip definiše i treba definisati osnovne elemente belgijskog ustavnog sistema i politike – princip personaliteta ili teritorijaliteta. Razumljivo je da se teritorijalni princip veže za jezičnu ili kulturnu grupu na određenom teritoriju, dok princip personaliteta dozvoljava ovim pravima da putuju sa osobom.“¹³ Flamanci insistiraju na strogom teritorijalnom principu kao stubu odbrane njihove jake autonomije, dok Valonci pronalaze personalni princip kao nešto što je srodno njihovim interesima.

Teritorijalni princip se zasniva na teoriji etničkog nacionalizma koja je suprotna uspostavljanju multikulturalnih društava.

12 Detaljnije o Ustavnom Sudu Belgije pogledati na web stranici suda www.const-court-be

13 Detaljnije vidjeti u Grazidei S., PhD student at the Faculty of Law, University of Antwerp, *Constitutional Court upholds “New BHV”*, preuzeto sa www.belgianconstitutionallawblog.com dana 22.11.2015. godine.

Sa druge strane personalni princip se zalaže za apsolutnu zaštitu kolektiviteta sa cijele teritorije države, a ne samo sa jednog dijela koji se definiše kao „teritorija tog kolektiviteta.“ Jednostavan primjer to pokazuje. Paritet u izboru sudija Ustavnog suda i po teritorijalnom i po personalnom principu znači da se izabire po šest sudija iz holandskog i francuskog jezičnog kolektiviteta. Međutim, po trenutnom teritorijalnom principu sudija iz holandske jezične zajednice dolazi u obzir samo ako je nastanjen na teritoriji Flandrije, dok bi personalni princip u tom slučaju omogućavao pripadnicima holandske jezične grupe iz svih dijelova Belgije izbor na tu funkciju. Teritorijalni princip podrazumijeva dvije linije odbrane kolektiviteta. „Bivši belgijski premijer Jean Luc Dehaene je definisao Belgiju kao ‘šizofrenu’ državu: kao i u podijeljenom (‘šizofrenom’) umu, Belgija ima više osobnosti koje vuku zemlju u suprotnim pravcima. Jedan je predstavnik teritorijalnog, drugi personalnog principa.“¹⁴ Možemo zaključiti da su navedenom reformom Flamanci dobili ono što su tražili zadnjih pedeset godina – maksimalni stepen autonomije u svim oblicima (kulturnu ili personalnu autonomiju su vezali za političku ili teritorijalnu na koju su naslonili i ekonomsku ili fiskalnu). Bez njih se ne može konstituisati ni jedan državni organ. Državni organi ne mogu donijeti ni jednu odluku bez saglasnosti njihove jezične grupe čiji se predstavnici biraju sa njihove homogeno naseljene teritorije. Također, Valonci su očuvali što su htjeli i mogli u tom trenutku – državu.

Čini se da time ipak nisu riješena sva otvorena pitanja jer se kriza države nastavlja, a odnosi između dviju jezičnih zajednica se svakom reformom dalje zaoštavaju.

DA LI JE BELGIJA POGRIJEŠILA U STARTU?

Belgija je bila „buržoaska, liberalna, parlamentarna, svetovna, unitarna i frankofona monarhija.“ Bez sumnje „najveću pažnju prilikom proučavanja procesa reforme belgijske države pobuđuju upravo poslednja dva njena izvorna obeležja – unitarno državno uređenje i francuski kao jedini jezik u službenoj upotrebi – jer se u njima nalazi ‘klica’ kasnijih zahteva za uvođenjem jezičke ravnopravnosti iz kojih

14 Ibid.

je dosta kasnije iznikla i ideja o promeni oblika državnog uređenja u federalno.“¹⁵

U vrijeme stvaranja moderne države Belgija je bila heterogena zajednica, ali granice njenih područja nisu bile historijske granice ranijih država, jer se radilo o novoj državi i novim teritorijama. Kako se često kaže za njene regije „Flandrija ima dugu povijest, ali to je istorija županije Flandrije, čija teritorija je ograničena na trenutne provincije Istočna i Zapadna Flandrija. Danas, dijelovi ove povijesne županije pripadaju Nizozemskoj, a dijelovi Francuskoj. Provincije Limburg, Antwerpen i Brabant su dodani Flandriji. Isto važi i za Valoniju. Prije 1830, nikada nije bila dobro definisana zajednica, ili provincija sa tim granicama. Kao rezultat toga, Belgija nije izgrađena na historijskim zajednicama, nego na novim entitetima definisanim samo po jeziku.“¹⁶

Kako su Valonci u startu definisali samo svoj jezik kao službeni, postavlja se pitanje da li su imali na umu šta će se dešavati sa Flamanima kao statističkom većinom države i njihovim jezikom. Valonci su branili pravo svakog građanina da koristi svoj jezik, a istovremeno su mijenjali jezičku strukturu Brisela u procesu nazvanom od strane Flamanaca frankofonizacija¹⁷. Po tom osnovu Flamanci su tražili autonomiju prvo u onoj stvari u kojoj se smatraju oštećenim, a to je jezik što je slijedilo zahtjev za federalizacijom zemlje i to po kakvim granicama – naravno po jezičnim.

Da li je Belgija propustila šansu da u startu učini društvo drugačijim teško je reći. Belgija je imala priliku da u startu napravi nešto novo po uzoru na Švicarsku, da proba osnažiti identitet pripadanja državi, identitet Belgijanca, da u startu zaštititi oba jezika na kulturnoj razini, da oko dvojezičnog multietničkog Brisela gradi standarde i kategorije koji se zasnivaju na toleranciji i uvažavanju, te da gradi kako formalne tako i neformalne načine zaštite jezičnih kolektiviteta. Na taj način bi se, vrlo je moguće, postigao veći stepen integracije, jasno je po političkom, a ne po kulturnom principu, u startu vjerovatno putem kulturne autonomije, ali i teritorija koje ne bi bile definisane isključivo po jezičnom kriteriju.

15 Stanković, M., *op. cit.* 6.

16 de Ceuninck, T – Reynaert, H., *op. cit.* 1020.

17 frenchification

A što je naročito interesantno Valonci su kao statistički malobrojni, ali ekonomski i politički jači faktor u to vrijeme bili statusno i ustavno većina. Kako tada nije bilo tolerancije i uvažavanja drugog i drugačijeg tako ga ima vrlo malo i danas. U Belgiji ne postoji državna nacija i dvojni identitet u *švicarskom smislu*, ali postoji pojam Belgijanca kao političkog državljanjskog statusa, što predstavlja još jednu zanimljivost belgijskog ustavnog uređenja. Iako je država izrazito heterogena, njene regije su ustvari homogene.

Zbog svega navedenog Belgiju danas i čine „zajednice i regioni“ a ne kao npr. Švicarsku „građani i kantoni.“ Belgijsko društvo nije uspjelo na adekvatan način izgraditi vezivanje za oba identiteta (državni i kulturni) u isto vrijeme. Međutim, belgijsko društvo je od strane „međunarodne zajednice“ odnosno velikih sila 1830. godine dobilo čini se pretežak zadatak jer je stvorena nova država od faktora koji nisu bili jedno i koji se nisu poznavali, a Evropa toga doba je počivala na ideji *jedna nacija – jedna država*. Bez obzira na to Belgija je opstala do danas, te iako postoje pozivi na njen nestanak oni po našem mišljenju nisu trenutno realni, te Belgija i njen model suživota posebnog i zajedničkog, a naročito sam nastavak toga odnosa predstavlja dragocjeno iskustvo za druge.

DA LI JE MOGUĆA INTEGRACIJA DRUŠTVA?

Belgija se nalazi u konstantnom procesu promjena koje ne znače po automatizmu i dezintegraciju društva. Međutim, kako su elementi zajedništva država i njeni građani, jasno je da se dešavaju dezintegracioni procesi jer su interesi zajedništva potisnuti u stranu da bi se zadovoljili „posebni interesi.“ Da li je onda moguća integracija društva, odnosno postojanje faktora koji bi zaustavili dalju dezintegraciju i bili njihova protuteža ?.

U zadovoljenju posebnih interesa posebnu ulogu igraju političke partije, iz razloga što se dešavanja u društvu na bilo kojem planu tretiraju kao politička pitanja i kao isključiva domena političkih stranaka. One su ogledalo trenutnih zbivanja u društvu i najveći problem integracije, a evo i zašto. Postavlja se pitanje kako političke partije mogu biti faktor integracije kada nisu organizovane na državnom nego na

nivou zajednica i regiona i konflikte izuzetno dobro naplaćuju jer ih nacionalni konflikti osnažuju i čine braniocima „svoga.“

Te iste političke stranke samo gledaju interes svoje posebnosti dok im interes države predstavlja nešto udaljeno i drugačije. Uloga političkih stranaka koje artikulišu glas svoga kolektiviteta u tom procesu je dvostruka. Konstantno se nastoje smanjiti nadležnosti države jer je ona označena kao faktor jedinstva i zajedništva a što političke stranke nisu, a istovremeno prikazati kako ta država ne može funkcionisati. „Za razliku od Njemačke, Austrije i Španije, Belgiju karakteriše odsustvo političkih partija koje funkcionišu na području federacije: kreiranje državne politike funkcionise po principima konsocijacije koji predviđaju saradnju političkih partija koje predstavljaju većinu glasača iz zajednica holandskog i francuskog jezika.“¹⁸

Zašto Belgijanci kao građani i izvorište vlasti u Belgiji ne bi imali stranke koje će djelovati na cijelom nivou države, koje će imati kandidate iz različitih posebnosti i jezičnih i regionalnih, koji ne bi uklonili ili zamijenili predstavljenje po etničkom nivou, ali bi barem ponudili nešto novo na državnom nivou barem kada je riječ o izborima za Predstavnički dom. Možda bi odgovor na pitanje dalje integracije ili je bolje reći opstanka trenutnog stanja, bio upravo ono što je trenutni problem – političke stranke, da to budu i nacionalne političke stranke, ali na nivou države, a ne nacionalni pokret jednog dijela teritorije. Političke stranke bi trebale biti polje na kojem se balansira i štiti kako interes države i građanstva, tako uporedo i interes jezičnih kolektiviteta. Jer bez obzira koliko neki segment sebi pokušava osigurati primat mora znati da postoje i drugi segmenti društva o kojima treba voditi računa. Integracija i suživot interesa građanskog i nacionalnog je moguć, samo ga treba jasno definisati i odvojiti u jednom izbalansiranom odnosu.

Velika šansa da Belgija riješi problem je da se omogući političkim strankama, bez obzira da li su iz flamanskog, valonskog ili njemačkog govornog područja kampanja bilo gdje u zemlji u kojoj će birači slušati program stranke. Međutim, takvo nešto nije realno očekivati.

18 Swenden, W., *op. cit.* 3.

Trenutni uticaji na integraciju su doživjeli udarac. Ako se sve odluke donose po principu većine građana i kolektiviteta, a pri tome jedan (brojčano, ali ne i statusno manjinski) kolektivitet želi opstanak Belgije kao države, a drugi (brojčano većinski) kolektivitet mu prišiva da time želi dominaciju i pri tome insistira na svome homogenom teritoriju sa uvijek prisutnom pretpostavkom stvaranja sopstvene države u politikanskom stvorenom ambijentu postavlja se pitanje kakva je budućnost takve države.

Kultura i jezik naroda se ne može mijenjati, teritorije koje oni nastanjuju su homogene, ali se može raditi na jedinstvenom planu integracije po političkim a ne kulturnim principima, jer bez obzira koliko Belgiju smatrali podijeljenim društvom, postoji ogromno polje interesa koje je zajedničko svim njenim građanima.

Da li će integraciji doprinijeti to što se ističe belgijski demokratski duh, pragmatičnost, te racionalnost koja se ogledala u postepenim reformama, a ne nasilnim putem. Demokratija je civilizacijsko dostignuće iako je daleko do toga da predstavlja idealno uređenje. A njen osnov jeste apstraktni građanin pojedinac. On je osnov legitimiteta i belgijskog Ustava.

Demokratija se ogleda u dvije stvari – kako štiti jednakost, te kako štiti razlike i posebnosti koje zbog svog manjinskog statusa ne mogu same uspjeti u liberalnom društvu koje ne priznaje razlike i kada treba određeni kolektivitet pozitivno diskriminirati npr. priznati jezik i pismo, očuvati kulturu i sl.

DO ČEGA JE DOVELA KONSOCIJACIJA U BELGIJI?

Konsocijacija kao teorijski model podrazumijeva opstanak „podijeljenog društva“ putem instituta koji štite i čuvaju rivalske etno-kulturne grupe i „njihove teritorije“ u procesu koji nedostatak demokratije u startu pravda upravo opstankom države. Belgija je usvojila osnovne postavke konsocijacije i razradila ih do maksimuma.

Treba istaći da je Belgija prva uvela D’Hondtov metod raspodjele izbornih rezultata (koji je razvio Victor D’Hondt, profesor na Ghent

univerzitetu), te da je „glasanje od 1893. godine obavezno“¹⁹ uz određenu novčanu kaznu kao sankciju za kršenje norme. Belgijski Parlament je dvodom, te u skladu sa izrazitom multikulturalnošću i multi-etničnošću društva Donji štiti interese pojedinaca, dok Gornji dom zastupa interese kolektiviteta. Iz ustavne odredbe „Belgija je federalna država sastavljena od zajednica i regiona“²⁰ zaključujemo da Belgiju čine tri elementa: federacija, zajednice i regioni.

Federalne jedinice su specifično uređene, jer postoje „tri geografski određena regiona, odnosno teritorijalno - administrativna entiteta sa visokim stepenom autonomije, i tri negeografski određene zajednice kao kulturno - jezični entiteti, odnosno kategorije.“²¹

Status, način organizovanja i nadležnost ovih jedinica je uređen federalnim Ustavom, jer iako imaju karakter federalnih jedinica nemaju svoje ustave. Osim toga, one imaju svoje zakonodavstvo i izvršnu vlast, ali nemaju posebno sudstvo. Građanin Belgije koji govori holandski jezik i koji sebe definiše kao Flamanca, a živi u Valoniji ne može predstavljati svoj jezični kolektivitet u Gornjem domu Parlamenta, jer ispunjava samo jedan od dva dijela zaštite kolektiviteta, kulturu, ali ne živi na „pravoj teritoriji.“ Jezične linije su jasno prisutne u javnom životu, jer ne postoji nacionalna medijska kuća, ne postoji državna televizija, nego su jezične zajednice isključivo odgovorne za sadržaj medija, dok je institucionalizacija belgijskih bipolarnosti također prisutna u obrazovnom sistemu, koji vode isključivo zajednice.

„Etnokulturalizacija glavnih državnih pitanja, se pojavljuje kao glavni izvor promjena, ali također i nestabilnosti.“²²

Postavlja se pitanje šta je bio cilj belgijske konsocijacije koju je uspješno podnio federalizam. Da li je to postepena federalizacija i zaštita jezičnih kolektiviteta na kulturnom, a naročito teritorijalnom planu, te da li je do toga došlo. Da li je problem ostao samo još ras-

19 Vasović, V. (2006.), *Savremene demokratije, tom II*, JP Službeni glasnik, Beograd, 220

20 Ustav Belgije, *op. cit.* član 1.

21 Vasović, V., *op. cit.* 183.

22 Romainville, C., „Dynamics of Belgian Plurinational Federalism: A Small State Under Pressure“, 38 B.C. Int'l & Comp. L. Rev. 225 (2015) Vol38/iss2/3, 16

podjela ekonomskog bogatstva. Da li se analizom belgijskog ustavnog uređenja može konstatovati da je maksimalna zaštita holandske jezičke grupe ono što ta grupa trenutno već ima, te da li je možda moguć i jači stepen prava, a da pri tome Belgija ostane jedinstvena.

Ukoliko se postavi pitanje Flandrije kao nove države putem disolucije ili secesije i ono otvara mnoga pitanja da li postoji ustavni osnov, da li je u skladu sa međunarodnim pravom, šta se otcjepljuje regija, kulturna zajednica, jezički region, ili građani određene teritorijalne jedinice, da li o tome trebaju odlučiti svi građani ili samo oni koji žele da odu, da li je realno da se takva odluka donose samoinicijativno itd. U slučaju poziva na formiranje države Flamanci bi sigurno izašli sa zahtjevom da se prizna volja „građana“ Flandrije, i svoj zahtjev sigurno ne bi vezali za jezik ili kulturu ili bilo koje drugo obilježje kolektiviteta, nego za demos - građane kao najviši izvor legitimiteta. Zanimljivo je također da iako Belgija graniči sa Francuskom i Holandijom, francuske i holandske jezičke grupe u Belgiji na njih ne gledaju kao matične države, te tako Flamanci u pozivima na otcjepljenje ne govore o ujedinjenju sa Holandijom, barem ne u nekom znatnijem broju.

Ustavno uređenje se dakle temelji na činjenici o heterogenosti društva te uvažavanju i individualnih i kolektivnih prava. Kako Donji dom predstavlja sve građane, odnosno sve Belgijance, tako Gornji dom predstavlja sve kolektivitete obezbjeđujući im ustavom zagarantovanu kulturnu i teritorijalnu autonomiju. Predstavljanje kolektiviteta se veže za kako smo već naveli određenu teritoriju, jer ne može Flamanac iz Valonije predstavljati Flamance u Senatu jer on nije „pravi Flamanac.“ Kada kritikujete model i matricu po kojoj konsocijacija i teritorijalna homogenizacija funkcioniše, njeni zagovornici će vam kazati da vi kao pripadnik jednog kolektiviteta pod tobože građanskim vrijednostima skriveno zagovarate asimilaciju drugog kolektiviteta.

Belgiju od njene nezavisnosti čine homogeno naseljene Valonija i Flandrija. Uzrok takve homogenosti nije genocid ili etničko čišćenje naroda unutar Belgije, nego vuče korijene iz srednjeg vijeka, od kada i postoji određeno „rivalstvo“ tih jezičnih zajednica. Tako se unutar Belgije čuju razni glasovi oko njene budućnosti, koji variraju od zadržavanja trenutnog stanja, veće samostalnosti Flandrije do raspada države. Na Parlamentarnim izborima održanim 13.06.2010.

godine NVA (Novi Flamanski Savez – New Flemish Alliance), stranka pod vodstvom Barta de Wevera koji se zalaže za „raspad“ Belgije osvojila je 27 mandata (17,4 % glasova) u Predstavničkom domu te 9 mandata (19,6 % glasova) u Senatu.²³ To je za posljedicu imalo možda i najveću političku krizu koja je riješena šestom reformom. Da li je šesta reforma zadnja, također ne postoji konsenzus. Valonci kažu da jeste, da je dosta, Flamanci da nije, da je proces u kontinuitetu. Krišćanska demokratska i flamanska stranka (CD&V), koja kontroliše Flamanski parlament odbacuje ideju nezakonite i trenutne secesije, za koju se zalaže NVA, i više razmišlja o ekstremnom federalizmu pod uslovima konfederalizma.“²⁴

Belgija je sukob individualnih i kolektivnih prava riješila na način da je apstraktni građanin označen kao nosilac suvereniteta, dok je svim kolektivitetima osiguran visok stepen zaštite njihovih prava u asimetričnom dvojnem stepenu federalizma koji balans vuče na stranu posebnosti. Konsocijacija treba da očuva kolektivitete, te da im podari maksimalnu političku ulogu i značaj, a sa druge strane da stabilizuje državu te da postepeno omogućiti suživot tih segmenata po pravilima konsocijacije. Konsocijacija kao teorijski model nudi više rješenja. Sve zavisi od toga kako se taj model primjenjuje u određenoj državi, te kako ga kolektiviteti shvataju. Ipak, ono što njeni zagovornici često zaboravljaju jeste činjenica da konsocijacija podrazumijeva državu.

Predstavljanje sa određene teritorije dodatno homogenizuju kolektivitete, dok predstavljanje sa cijele teritorije ili sa „protivničke teritorije“ veže persone za kolektivitet i doprinosi uvažavanju države i njene teritorije. Belgija uvažava predstavljanje sa teritorije dok je u Briselu stanje drugačije i odmah je to problem u odnosima između jezičnih grupa.

Tradicija demokratije, konsenzusa i uvažavanja uvelike doprinose demokratizaciji društva i ostvarivanja kako pojedinačnih tako i kolektivnih prava. Tada se ti procesi vežu za parlamentarne procese odlučivanja, a ne za elite i vaninstitucionalne dogovore. Međutim, koliko god društvo bilo podijeljeno ili ga neko želi dijeliti u savremenom

23 www.electionresources.org/be preuzeto 05.09.2010. godine

24 Romainville, C., *op. cit.* 10.

demokratskom svijetu postoje općeprihvaćena načela jednakosti građana i zaštite manjina, te funkcionisanja države. Zaštita rivalskih kolektiviteta je nešto što svaka država uređuje za sebe sa ili bez uplitanja sa strane, jer međunarodnopravni akti ne regulišu npr. pitanje kako bi Belgija trebala riješiti ustavni odnos Valonaca i Flamanaca, jer se ne radi o pitanjima manjina.

Dosadašnje reforme su bile ogledalo realnosti unutar države i išle su postepenim tokom, ali se tek sada postavlja pravo pitanje za Belgiju jer te reforme nisu imale krajnji cilj gdje i kada završavaju. Belgija trenutno posjeduje minimum građanstva i državnosti ispod kojeg ni jedna država ne bi trebala ići, ali bi ga mogla izgubiti ako se kolektiviteti i njihove teritorije nastave širiti i dobijati nadležnosti koje država gubi.

KAKVA SU DALJA USTAVNA KRETANJA?

Osnovna činjenica dosadašnjeg ustavnog razvoja federativne Belgije je njena postepena nadogradnja koja prema našem mišljenju zadovoljava aktore političkih (etničkih) procesa, ali bez jasno definisanog konačnog cilja. Međutim, iako se taj cilj zvanično ne iznosi jasno je da postoje različita rješenja „belgijskog pitanja.“ Flamanske političke elite koje žele nezavisnu državu Flandriju se dijele na dva dijela. Prvi dio je izrazito radikalan, i ne preza ni od protuzakonite secesije, zasniva se na shvatanju i izjavama „Ja sam Flamanac, ne Belgijanac. Nema lojalnosti državi zvanoj Belgija. Nikada nije bila država koja je tako dugo trajalo u ovakvim uslovima“²⁵. Također se često u medijima u Belgiji pominje da je belgijska nacija „historijska greška, te da Belgijanci imaju vrlo malo zajedničkih stvari koje ih vežu: kralja, nacionalni fudbalski tim i pivo.“²⁶

Drugi dio te elite ne želi i javno ne iskazuje tako opasne avanture i smatra da je pametnije povećavati nadležnosti regiona nasuprot dr-

25 Izjavio je Willy De Waele, načelnik malog Flamanskog grada u okolini Brisela Lennika u članku: *The language divide at the heart of a split that is tearing Belgium apart*, preuzeto sa www.theguardian.com dana 17.09.2016. godine

26 Izjavio je Yves Leterme u članku: *Belgium's Identity Crisis, A Sign of Things to Come for the European Union?*, preuzeto sa www.realtruth.org dana 17.09.2016. godine

žave, čime se i snaga kolektiviteta nasuprot građana povećava. Konstantnim procesom i pričom o nemogućnosti zajedničkog života vodi se ka konfederalizmu odnosno prema državi koja ne može funkcionisati i koja će se sama radi svoje slabosti raspasti u procesu zvanom disolucija. Na taj način će jedino biti ostvareni planovi Flandrije²⁷ jer bi nezakonita secesija (Ustav Belgije ne dozvoljava kolektivitetima ili regionima pravo na samoopredjeljenje do otcjepljenja) otvorila mnoga pitanja a naročito međunarodno priznanje iz čega onda proizilazi pravna nesigurnost.

Smatramo da buduća ustavna kretanja Belgija treba tražiti u onome što već postoji. To je njen Ustav, država i njeni građani zajedno sa federalnim jedinicama i kolektivitetima. Taj balans je nužno konstantno praviti i održavati, na onim osnovama na kojima treba da funkcioniše svaka demokratska heterogena država – suverenitet građana, supremacija federalnog ustava, učešće kolektiviteta u vlasti i nezavisnost sudstva.

Nacionalni i građanski interesi su često suprotstavljeni interesi, ali se oni mogu i normalizovati na način da se međusobno prožimaju i nadopunjavaju, a ne da budu u konstatnom antagonizmu. Samo je bitno odvojiti te dvije stvari, kvalitet suvereniteta građana od prava kolektiviteta na zaštitu svog „vitalnog nacionalnog interesa“.

Koncepti građanskog i etničkog u teorijskom smislu ne moraju nužno biti suprotstavljeni jer mogu funkcionisati u savremenom heterogenom demokratskom društvu. Oni bi trebali biti osnov heterogenih demokratskih društava jer osim svoje klasične osnove jednakosti i zaštite apstraktnog građanina demokratija se ogleda i u zaštiti slabijeg.

Modaliteti te zaštite su veoma različiti. Belgija se opredijelila za klasičnu konsocijaciju koja maksimalno štiti jezične kolektivitete putem teritorijalne (političke) autonomije u trenutku kada su jezični postali politički kolektiviteti. Da bi takav ustavni odnos funkcionisao ne smije biti maksimalističkih zahtjeva, jer iako građani posjeduju kvalitet prava suvereniteta koji ne treba miješati sa kvantitetom prava

27 Detaljnije na ovu temu vidjeti u Duerr, G. - Hancock, L., „*Will Belgium Dissolve? A Comparative Examination of State Dissolution in Europe*“, Kent State University, 2-15-2009.

kolektiviteta, njihov kvantitet prava guši prava građana. U toj političkoj igri i osnovama konsocijacije građani su sporedni faktor dok su kolektiviteti osnov svega. Belgija je sa jedne strane maksimalno zaštitila kolektivitete, ali je sa druge strane kao njihovu „protutežu“ jasno definisala građanina i postavila ga kao nosioca suvereniteta i legitimizacije vlasti u državi te definisala pojam Belgijanac u svome Ustavu što za građane ima prvorazredan značaj naročito u situaciji kada im se status osporava. „Ustav treba ne samo da bude brana političkom odlučivanju (izgradnjom procedura u donošenju odluka i raznih dokumenata o pravima) - *negativni konstitucionalizam*, nego bi trebao da aktivno učestvuje i u stvaranju istog onog *demosa* koji će vladati samim sobom preko ustavnog sistema koji uključuje inicijativu političarima za saradnju - *pozitivni konstitucionalizam*. Belgijski Ustav nije uspio u povezivanju ove dvije vrste konstitucionalizma.“²⁸

„Belgijski slučaj je pokazao da prisustvo jakih regionalnih ili teritorijalnih identiteta nije spriječilo rastući belgijski identitet, jer identiteti mogu biti komplementarni, oni nisu nužno isključivi.“²⁹ Upravo ovdje se krije jedna od zamki daljeg razvoja društva, da li će uspješno omogućiti da se poštuje i voli i država i svoj jezik, region ili zajednica, jer kako federacija omogućuje koegzistenciju federalnog i nižih nivoa tako je nužno omogućiti i koegzistenciju osjećaja i pripadnosti i građanstvu i kolektivitetu, odnosno državi i regionu u isto vrijeme. Takav proces može dovesti do boljeg razumijevanja svih aktera društva i boljeg funkcionisanja federacije. Međutim, konstantnom devolucijom nadležnosti se država dovodi u pitanje. Ako se dvije grupe razlikuju u jeziku i kulturi, te ako se insistira na političkom poimanju jezične grupe i na njenoj maksimalnoj zaštiti mi smatramo da se uporedo mora jasno ukazati i na zajedničke elemente koji spajaju građane.

Ipak, ustavna norma i njena provedba jesu odraz realnog političkog stanja. Koliko političke partije, koje nemaju ništa zajedničko na državnom nivou jer su tako definisane, smognu snage i demokratskog kapaciteta da zastanu i vide šta su sve prava kolektiviteta i da li su

28 Detaljnije vidjeti u Adams, M. (2016.), *Disabling constitutionalism. Can the politics of the Belgian Constitution be explained?* Oxford Journals Organization.

29 Tekst, *The Socio-economic and Political Structure of Belgium*, preuzeto sa www.ukessays.com, dana 25.03.2015. godine.

stvarno zaštićena, a očigledno da jesu, trebaju poraditi na zajedničkim vrijednostima jer su balans previše odvucli u jednu stranu. Nužno je prema našem mišljenju da se u Belgiji konstantno održava značaj zajedničkih vrijednosti kako bi one ostale protuteža kolektivitetima.

Opstanak države prema našem mišljenju ne bi trebao biti doveden u pitanje trenutnom teritorijalnom „autonomijom“ posebnosti u Belgiji jer je:

- država zajednički element građana i okvir ustavnog zadovoljenja potreba posebnosti,
- država definiše i štiti autonomiju u procesu u kojem se se Flamanci izborili za svoj status postepenom devolucijom države u korist njenih dijelova.

U Belgiji je stepen autonomije posebnosti izrazito velik i razuđen, ali kvantitet prava posebnosti ne smije prema našem mišljenju ugroziti kvalitete prava države i građana.

Sa druge strane Flamanci smatraju da se Belgija tek sada „demokratizovala“ jer prevlast Valonaca u okviru unitarne države nije bio „demokratski.“ Tek sada je prema flamanskom shvatanju, federalna država postavila okvir za zaštitu svih kolektiviteta. Međutim, kako su Flamanci dugo vremena bili ignorisani, sada i oni dugo vremena „ignorišu“ Belgiju i u procesu devolucije državnih nadležnosti u korist nadležnosti homogeno naseljenih regiona Flamanci su se izborili za svoj izuzetno „jak“ status, ali konstantno „žele više.“ Toga se sada boje Valonci koji smatraju da će stalno uzimanje od države u korist regiona dovesti državu u neodrživ položaj, a regione u *de facto* status države. Belgija se postepeno decentralizirala kroz politički proces pregovora Valonaca i Flamanaca. Međutim, sada se postavlja pitanje do koje mjere će ta decentralizacija ići i kakve će posljedice proizvesti. Zaključili smo da je Belgiju jednom već spasio federalizam, a sada je može i treba opet spasiti, jer jednostavno kazano prije je problem bio što (djelovanjem centripetalnih valonskih sila) federalizma nije bilo, danas je problem što bi (djelovanjem centrifugalnih flamanskih sila) mogao puknuti. Mi smatramo da su maksimalistički zahtjevi poput unitarizma i separatizma bili, a i danas su prijetnja pluralitetu, te da se u federaciji može pronaći odgovarajuća koegzistencija pluralnih

vrijednosti. Suštinski balans u osnovi znači odbacivanje maksimalističkih zahtjeva i mi smatramo da je upravo to „konačni cilj“³⁰.

ŠTA IDE U KORIST ZAJEDNIČKIH, A ŠTA U KORIST POSEBNIH ELEMENATA I KAKO IZGLEDA NJIHOV BALANS?

Zajednički elementi država i građani posjeduju ustavne odrednice koje se ogledaju u tome što je država složeno uređen sistem u federalnom smislu nastala devolucijom sa osnovnim nadležnostima koje mora imati svaka država kako bi egzistirala. Država je zajednički element svim njenim građanima koji su nosioci suvereniteta i osnov legitimiteta vlasti u Belgiji i zovu se Belgijancima. To su osnove zajedničkih interesa. Ti zajednički interesi su u zadnjih 50 godina ustupili mjesti jačanju posebnih interesa kolektiviteta.

Kolektiviteti posjeduju širok dijapazon zaštite svojih prava. Na regionalnom nivou obzirom na homogenu naseljenost područja i značajnu nadležnost regiona njihova dominacija nije upitna. Na državnom nivou se njihova zaštita ogleda u proporcionalnoj ili paritetnoj zastupljenosti u organima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, uz izgrađen mehanizam blokade u donošenju odluka u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. Na taj način balans posebnih i zajedničkih vrijednosti u negativnom i homogeniziranom unutrašnjem i radikalizovanom međunarodnom sistemu XXI-og vijeka ide na stranu posebnosti zbog toga što balans naprijed navedenih odnosa ne bi trebao postavljati pitanja kao što su opstanak države, građanski suverenitet ili zastupljenost kolektiviteta u organima vlasti. Te stvari su osnova, a federalizam bi trebao omogućiti da se govori o detaljima koji utiču na balansiranje tih odnosa.

30 *Finalité politique*, prema Swenden, W. (2003.), op. cit. 16.

KAKO IZGLEDA BALANS I ODNOS FLAMANACA I VALONACA?

Odnos Valonaca i Flamanaca čini „osnov svih odnosa“ u Belgiji. Taj odnos možemo okarakterisati kao napet, ali u osnovi pragmatičan i miroljubiv. Dvije grupe funkcionišu sa pozicija homogenih teritorija, a o većini pitanja imaju suprotstavljena mišljenja. Postavlja se pitanje da li je taj odnos moguć u situaciji koja je suprotna ideologiji sredine XIX-og vijeka, kao i svakoj radikalizaciji odnosa u svijetu, po kojoj jedna nacija treba da čini jednu državu.

Naravno da je moguće, uz osnovne postavke demokratije i tolerancije. Taj način ne isključuje ni različitu zaštitu kolektiviteta koja će biti jasno definisana i zaštićena na način koji ne daje kolektivitetima primat. Belgija duže vrijeme pokušava da izgradi sistem koji će udovoljiti svim akterima i u tom smislu ostvaruje i dobre i loše rezultate. Trenutni odnos dva kolektiviteta se ogleda u tome što imaju sasvim drugačiji pogled na osnovne stvari uređenja, kao i na postojanje države. Međutim, kako bi zadovoljila te rivalske interese država u reformama postepeno popušta i gubi.

KOJI SU (DEZ)INTEGRATIVNI FAKTORI DRŽAVE?

Ranije smo naveli da Belgija nije završila svoj proces devolucije nadležnosti te da nema „konačnog cilja“ i da federalizam treba shvatiti više kao dinamični proces odnosno promjenjivi oblik državnog uređenja, što se u slučaju Belgije pokazalo tačnim. Dalji procesi mogu nastaviti sa dezintegracijom ili omogućiti stabilizaciju i integraciju. Sa obzirom da postoje različita shvatanja dalje budućnosti belgijskog federalizma na način da postoji mogućnost da „će jednosmjerni proces centrifugalne federalizacije isprazniti belgijski državni centar“³¹ ali „da je gotovo sigurno da će se zajednice i regioni zadržati pod „belgijskim kišobranom“³² nužno je iznijeti faktore koji utiču na proces koji će oblikovati dalju budućnost Belgije i koji čine dezintegrativni i integrativni faktori.

31 Vasović, V., *op. cit.* 194.

32 Stanković, M., *op. cit.* 10.

Sublimirajući sve ranije navedeno glavni *dezintegrativni faktori* belgijske federacije su prema našem mišljenju:

- a) nepostojanje dvojnog identiteta,
- b) homogenost federalnih jedinica,
- c) nepostojanje hijerarhije,
- d) djelovanje političkih subjekata na jezičnom-regionalnom nivou,
- e) maksimalistički zahtjevi kolektiviteta, te naročito
- f) situacija u kojoj „etnička pripadnost odlučuje politički status.“³³

Međutim, u Belgiji postoje i *integrativni faktori* koji govore o tome da Belgija kao država ima budućnost i koji se prema našem mišljenju ogledaju prvenstveno u sljedećem:

- a) Ustav Belgije kao najviši pravni i politički akt države, koji vezuje sve građane i kolektivitete u jednu cjelinu, kojeg nemaju regije ili kolektiviteti,
- b) suverenitet građana kao osnov legitimiteta vlasti, putem kojeg su građani predstavljeni u Donjem domu Parlamenta koji se bira po principu jedan čovjek – jedan glas,
- c) postojanje belgijske političke nacije odnosno Belgijanaca kao pojma sa kojim je identifikacija vremenom u porastu čak i na području Flandrije mjerena tzv. Morenovim pitanjem³⁴,
- d) uticaj Francuske i Holandije odnosno povratni uticaj iz Belgije koji ukazuje na činjenicu da se Valonci ne poistovjećuju sa Francuzima i ne smatraju Francusku svojom domovinom, kao ni Flamanci koji i u slučaju poziva na stvaranje samostalne države ne pominju mogućnost ujedinjenja sa Holandijom,

33 Šarčević, E. (2009.), *Dejtonski Ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, Fondacija Konrad Adenauer e.V., Sarajevo, 25

34 *Morenovo pitanje identifikacije* primijenjeno u različitim heterogenim državama Evrope naročito u Španiji, detaljnije vidjeti u Billiet, J. (2009.), *Differences in Political attitudes between Flemings and Walloons*, „Leuven Universiteit“, i Brans, M. - de Winter, L. - Swenden, W., (2009), *The politics of Belgium: Institutions and policy under bipolar and centrifugal federalism*, „Routledge“.

- e) postojanje Evropske unije i NATO pakta i njihovo sjedište u Briselu,
- f) duga tradicija razvoja demokratije i vladavina prava,
- g) poštivanje najviših standarda zaštite ljudskih prava i nezavisnost pravosuđa,
- h) veliki dio odnosa, naročito u privredi, uređen jedinstvenom regulativom Evropske unije.

KAKVA JE BUDUĆNOST BELGIJE KAO FEDERALNE DRŽAVE?

Budućnost Belgije kao federalne države je realno njena stabilizacija na trenutnim ustavnim osnovama. Ukoliko se država bude i dalje dezintegrisala upitna je njena sudbina jer interesi etnokolektiviteta, vidi se to na primjeru Belgije, izgleda ne staju. Kakva god reforma države bila, ona je išla u pravcu dodjeljivanja nadležnosti dvojnim federalnim elementima (regionima i zajednicama). Međutim, to nije smirilo međuetničke odnose niti umirilo apetite Flamanaca zbog kojih je reforma i urađena nego upravo suprotno pojačalo njihov zahtjev ka samostalnosti.

Belgija konstantno pronalazi različite modalitete balansiranja interesa građana i kolektiviteta (federacije i federalnih jedinica). Recept za uspjeh u takvoj situaciji ne postoji. Smatramo da balans građanskih i nacionalnih interesa treba konstantno graditi i održavati jer se radi o „živoj materiji“ kojoj naročito trebaju ustavni mehanizmi odgovarajuće zaštite svih aktera procesa, naročito vezana za najviša trenutna dostignuća u oblasti zaštite ljudskih prava.

Ako Flamanci smatraju da bi ekonomičnije i efikasnije živjeli sami u svojoj „novoj“ državi, onda treba definisati dvije stvari:

- a) zašto ne bi postojeću državu u kojoj žive 200 godina ekonomski reorganizovali, i ako smatraju da su ugroženi pravednije raspodijelili finansijsku dobit ako je jedino ona ostala kao kamen spoticanja,
- b) šta će se desiti ako Flandrija u budućnosti bude samostalna država, a u njoj ostanu da žive stanovnici drugih jezika, da li se tada i te grupe trebaju definisati kao sada Flandrija, fe-

deralizovati novu državu i dati im sva prava koja sada ima Flandrija, te kako bi ona gledala na njihovu eventualnu samostalnost?

Specifičnost belgijskog sistema jeste i činjenica da se dosadašnje kretanje države u pravcu decentralizacije ne zasniva na jasno definisanom nacionalnom cilju nego predstavlja postepenu decentralizaciju, korak po korak kada se nova ideja rađa na staroj, a pratilo ju je odsustvo rata ili većeg nasilja. Taj proces se nekada tumači na način da se „stvarajući nova ustavna rešenja, belgijski ustavotvorci nisu nužno držali postojećih teorijskih i uporednopravnih modela, nego su težili da norme koje su stvarali budu prilagođene posebnostima njihovog društva, što je često dovodilo i do stvaranja sasvim novih pravnih instituta, karakterističnih samo za belgijski ustavni sistem. Baš u domišljatosti belgijskih ustavotvoraca leži tajna pragmatičnosti tamošnjeg federalnog sistema, a originalnost pojedinih rješenja čak podsjeća i na genijalnost američkih očeva osnivača.“³⁵ Međutim, radikalizacija Evrope XXI-og vijeka negativno utiče na višetetničke države.

Ustav Belgije ne ostavlja regionima mogućnost na samoopredjeljenje do otcjepljenja odnosno sticanje nezavisnosti, jer na taj način štiti postojanje Belgije kao države bez obzira na njeno složeno državno uređenje. Ustavotvorac je na taj način poslao jasnu poruku da balans treba tražiti u obliku unutrašnjeg državnog uređenja koje nudi različite mogućnosti.

DA LI BELGIJA MOŽE SLUŽITI KAO MODEL DRUGIMA?

Belgijsko ustavno uređenje se teško može preporučiti kao model uređenja nekome drugome iz dva prosta razloga. Prvi je činjenica da se ni jedno ustavno uređenje kao teorijski model ne može jednostavno primijeniti na druge države, a drugi proizilazi iz teškoće uspostave optimalnog balansa u Belgiji i pritiska koji država trpi već skoro 200 godina kako bi riješila i sputala nacionalna previranja, iz čega proizilazi i činjenica da „specifičnosti belgijskog federalizma čine primjer

35 Stanković, M., *op. cit.* 2.

koji ostale federacije sigurno ne žele ponoviti.“³⁶ Međutim, percepcija procesa mijenjanja ustavnog (državnog) uređenja Belgije, te uzroci i posljedice tih promjena svakako mogu služiti kao pouka i dragocjeno iskustvo za ostale heterogene države.

Iako Bosna i Hercegovina nije bila tema ovoga rada, smatramo poželjnim odgovoriti na pitanje da li Belgija može poslužiti kao uzor Bosni i Hercegovini i na koji način? U tome pogledu nužno je uraditi kratak uporedni prikaz ustavne materije dvije države sa ciljem jasnijeg uvida u odnos građanskih i nacionalnih elemenata kako u Belgiji tako i u Bosni i Hercegovini, na osnovu znanja o ustavnom uređenju Bosne i Hercegovine koja možemo slobodno definisati kao opštepoznata.

Belgija i Bosna i Hercegovina imaju dosta *sličnosti* u pogledu zaštite etnokulturnih (nacionalnih) kolektiviteta kao što su: nepostojanje dvojnog identiteta, homogenost (ili težnja kao homogenosti) federalnih jedinica, djelovanje političkih subjekata na etničkom -regionalnom nivou, maksimalistički zahtjevi kolektiviteta, kolektivni veto u procesu donošenja odluka, te naročito situacija u kojoj etnička pripadnost određuje politički status.

Međutim, ono što želimo na ovome mjestu istaći jesu *razlike* u pogledu integrativnih faktora i zajedničkih elemenata države i građana i to:

- u Belgiji se govori različitim jezikom, dok je u Bosni i Hercegovini taj jezik iako „različit“ ustvari apsolutno razumljiv svim građanima;
- Belgija svoje građane naziva Belgijancima i ustavno ih pozicionira kao nosioce narodnog suvereniteta, dok je to u Bosni i Hercegovini tek ideja kojoj se pripisuje epitet „bošnjačka“ sa ciljem asimilacije i ugrožavanja drugih;
- belgijske zajednice se u državnu vlast biraju isto kao i bosanskohercegovačke preko „svoga“ teritorija i imaju apsolutni veto na sve odluke zakonodavne i izvršne vlasti, ali sa druge strane belgijski Donji dom Parlamenta je stvarni predstavnik građana koji se ne biraju po unaprijed definisanim kvotama

36 Van Wynsberghe, C., „*The Belgian „Example“: Weaknesses of the Federal Formula as Implemented in Belgium*“ The Federal Idea 2015, 4

regiona nego na osnovu jednakog korištenja aktivnog i pasivnog biračkog prava;

- belgijski regioni imaju parlament i vladu, ali nemaju svoj ustav niti sudstvo, dok u Bosni i Hercegovini entiteti imaju kako se to u političkom nacionalističkom diskursu voli reći „zaokružen sistem vlasti“;
- Belgija kao sjedište EU-e i NATO-a od toga apsolutno profitira u smislu pravne i vojne sigurnosti, dok Bosna i Hercegovina u kojoj se mir provodi već preko 20 godina preko PIC-a (Vijeće za implementaciju mira – Peace Implementation Council) od međunarodne zajednice nije dobila adekvatnu pomoć u izgradnji zajedničkih vrijednosti kakve ima Belgija;
- Belgija je poznata kao zemlja vladavine prava, evropskih tekovina i nezavisnog pravosuđa, a Bosna i Hercegovina ne poštuje odluke svoga Ustavnog suda i diskriminira sve što je moguće od građana, preko konstitutivnih naroda do manjina kako bi jedino zadovoljila konstitutivne narode na određenom teritoriju.
- Društveni i ekonomski standard života i zadovoljenje osnovnih životnih potreba građanina u ove dvije države su teško uporedivi.

Navedeni uporedni prikaz nam jasno oslikava razliku između Bosne i Hercegovine i Belgije naročito kada su u pitanju zajedničke vrijednosti države i građanstva. Ako smo Belgiju već definisali kao “šizofrenu” koja ima više osobnosti koje vuku zemlju u dva suprotna pravca, šta reći onda za Bosnu i Hercegovinu osim da se ona razvlači na tri različite strane.

Slikovito kazano *ako Belgiji znatno smanjimo zajedničke vrijednosti građanstva i države dobit ćemo Bosnu i Hercegovinu, i suprotno ako Bosni i Hercegovini pojačamo značaj zajedničkih vrijednosti građana i države dobit ćemo Belgiju*. Tako da u pogledu neophodnosti postojanja zajedničkih integracijskih elemenata i vrijednosti države i građana Belgija može biti uzor Bosni i Hercegovini.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sintezu analiziranog sadržaja ćemo predložiti na sljedeći način. Za belgijsko ustavno uređenje i odnos posebnog i zajedničkog elementa je krucijalan odnos između dvaju etnokulturnih kolektiviteta Flamanaca i Valonaca. Belgijski slučaj pokazuje svu kompleksnost i težinu građenja balansa posebnog i zajedničkog naročito u uslovima izrazite heterogenosti, višejezičnosti i teritorijalizacije jezičnih grupa. Radi toga Belgija može ujedno poslužiti kao primjer suživota etnokulturne različitosti, ali isto tako ukazati i na sve probleme uređenja jedne takve političke zajednice.

Belgija je upravo iz tih razloga često i definisana kao *mala država pod velikim pritiskom*³⁷, jer je kao država učinila maksimum da zadovolji građane, ali i etnokulturne zajednice. U tom procesu se pretvorila u federaciju, maksimalno se decentralizirala, asimetrično uredila i podredila jezičnim kolektivitetima, ali je ujedno očuvala građanski i državni suverenitet i to upravo snagom zajedničkih vrijednosti i tekovina evropske građanske civilizacije. U tome pogledu smo došli i do zaključka da su teorijske osnove federalizma vrijedne utoliko što federalizam u praksi pokazuje nužno potrebnu fleksibilnost i prilagodljivost različitim uslovima, jer sa jedne strane daje izuzetno široku samostalnost federalnim jedinicama (putem kojih često rješava otvorena nacionalna pitanja), a istovremeno čuva stabilnost i suverenitet države.

Često se proces ustavnih promjena u Belgiji opisuje kao put očuvanja države. Međutim, na tom putu sama država neminovno trpi. Ali je glavni problem što taj put nije jasno definisan, ali je prihvatljiv sve dok postoji balans zajedničkih i posebnih vrijednosti. Belgijski model je jedan od onih teških kompromisa i dragocjen je u svakom smislu jer pokazuje šta se sve žrtvuje i kako teče proces stalne ustavne dogradnje kada ne postoji „plan kako će se sve završiti“ u jednom izrazito heterogenom društvu, koje je u osnovi ipak podijeljeno i homogeno.

Značaj istraživanja belgijskog ustavnog sistema, naročito gledajući iz ugla kolektivnih (posebnih) interesa jeste njihova sigurnost kao kolektivnog, ustavnog elementa koji (kada je država podijeljena po et-

37 Kako navodi autorica Romainville, C., *op. cit.* 16.

ničkom principu) neminovno vodi ka ideji državnosti po etnoteritorijalnom principu. Zbog toga kolektiviteti sve više postaju dominantna sila ustavnog procesa uz građane kao nosioce suvereniteta.

Belgijski primjer jasno pokazuje da kada se etnički, nacionalni i vjerski „faktori posebnosti“ podudaraju jedni sa drugim, ali i sa teritorijalno homogenim jedinicama tada oni postaju i politički element koji prijeti građanskom društvu debalansom u svoju korist. Tada etnička odrednica postaje i politička, što produbljuje razlike i narod prvenstveno posmatra kao *etnos*, a ne kao *demos*. U takvoj situaciji demokratske institucije i vrijednosti gube na značaju ili jednostavno ne mogu da izraze svoj kvalitet od kvantiteta prava i prostora koji zauzimaju kolektiviteti.

Belgija konstantno balansira odnose između *posebnog* i *zajedničkog*. U tom smislu balans koji čini osnov asimetrične i kompleksne federacije predstavlja balans između:

- građanskog suvereniteta i prava jezičnih kolektiviteta,
- Belgijanaca nasuprot Flamanaca, Valonaca i njemačke jezičke grupe,
- Predstavničkog doma i Senata,
- federacije nasuprot regija i zajednica,
- konsenzualnog i većinskog načina odlučivanja,
- teritorijalnog i personalnog identiteta,
- proporcije i pariteta,
- homogenih i heterogenih regiona.

Na tome osnovu Belgija konstantno nastavlja da pravi različite balanse koji prijete da će maksimalno *isprazniti centar*. Ako građanske snage i integrativni faktori ne smognu snage da taj proces „balansiranja između kolektiviteta“ ne zaustave, sve dalje reforme Ustava Belgije u cilju širenja nadležnosti regiona i zajednica dosadašnjim tempom, federalizam odnosno država možda neće moći podnijeti. Belgijski model se stoga može jedino posmatrati u simbiozi građanskih i etnokulturnih elemenata, i radi toga Belgiju i definišemo kao državu građana i jezičnih zajednica.

U Evropi se početkom XXI-og vijeka ponovo postavljaju zahtjevi za oživljavanjem principa *jedna nacija – jedna država* koji je bio primijenjen sredinom XIX-og vijeka. Ti zahtjevi upravo udaraju na heterogene zajednice čije dijelove čine homogenizirani etniciteti na jednoj teritoriji. To pitanje je svakako kompleksno, zavisi od velikog broja faktora i dijeli države u više grupa. Da li će ti pokreti dodatno osnažiti i promijeniti oblik Evrope ostaje da se vidi, ali bi svakako mogli uticati na pluralne države u Evropi, jer se već jednom pokazalo šta priliv migranata, a naročito ekonomska kriza svjetskih razmjera može uraditi sa nacionalizmom u Evropi. Sjedište moderne Evrope jeste u Briselu koji se i sam bori sa unutrašnjim problemima, ali ujedno predstavlja simbol političke snage i zajedništva.

LITERATURA

- 1 Adams, Maurice: *Disabling constitutionalism. Can the politics of the Belgian Constitution be explained?* „Oxford Journals Organization“, 2016.,
- 2 Billiet, Jaak: *Differences in Political attitudes between Flemings and Walloons*, „Leuven Universiteit“, 2015.,
- 3 Brans, Marleen - De Winter, Lieven - Swenden, Wilfried: *The politics of Belgium: Institutions and policy under bipolar and centrifugal federalism*, „Routledge“ 2009.,
- 4 de Ceuninck, Koenraad – Reynaert, Herwig: *Flanders Heading Towards Its Own State Reform*, HKJU – CCPA, „Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske“, god. 11. 2011.,
- 5 Duerr, Glen M.E. – Hancock, Landon E: *Will Belgium Dissolve? A Comparative Examination of State Dissolution in Europe*, „Kent State University“, 2016.,
- 6 Grazidei, Stefan, PhD student at the Faculty of Law, University of Antwerp, *Constitutional Court upholds “New BHV”*, preuzeto sa www.belgianconstitutionallawblog.com dana 22.11.2015. godine,
- 7 Romainville, Céline: *Dynamics of Belgian Plurinational Federalism: A Small State Under Pressure*, „B.C. Int’l & Comp. L. Rev.“ 225, Vol38/iss2/3, 2015.,

- 8 Stanković, Marko: *Šesta državna reforma u Belgiji: novi ali ne i poslednji stadijum devolucije*, „Anali Pravnog fakulteta u Beogradu“, Vol 62, 2014.,
 - 9 Swenden, Wilfried: *Belgian Federalism Basic Institutional Features and Potential as a Model for the European Union*, „Royal Institute of International Affairs“, 2003.,
 - 10 Šarčević, Edin: *Dejtonski Ustav: Karakteristike i karakteristični problemi*, „Fondacija Konrad Adenauer e.V.“, Sarajevo 2009.,
 - 11 Tekst, Belgija: *Valonci i Flamanci postigli dogovor nakon pola veka*, preuzet sa www.b92.net (objavljen 17.07.2012. godine),
 - 12 Tekst - Izjava Willy-a De Waele-a, načelnika malog Flamanskog grada u okolini Brisela Lennika u članku: *The language divide at the heart of a split that is tearing Belgium apart*, preuzeto sa www.theguardian.com dana 17.09.2016. godine,
 - 13 Tekst - Izjava Yves-a Leterme-a u članku: *Belgium's Identity Crisis, A Sign of Things to Come for the European Union?*, preuzeto sa www.realtruth.org dana 17.09.2016. godine,
 - 14 Tekst, *The Socio-economic and Political Structure of Belgium*, preuzeto sa www.ukessays.com dana 25.03.2015. godine,
 - 15 *Ustav Belgije*, Publikacija sadržava tekst Ustava Belgije „Pravni Odjel Predstavničkog doma“, preuzeto sa www.const-court.be dana 23.11.2015. godine
 - 16 Van Wynsberghe, Caroline: *The Belgian „Example“: Weaknesses of the Federal Formula as Implemented in Belgium*, preuzeto sa www.uclouvain.be dana 14.12.2015 godine,
 - 17 Vasović, Vučina: *Savremene demokratije, tom II*, „JP Službeni glasnik“, Beograd 2006.,
- Web stranica www.belgium.be,
- Web stranica www.electionresources.org/be,

BELGIUM – THE COUNTRY OF CITIZENS AND LANGUAGE COMMUNITIES

Edin Djedović, Ph. D.

Cantonal Department for Inspection Affairs of Tuzla Canton

ABSTRACT

Belgium is basically a country of its citizens, Belgians. However, besides this starting assumption, we can define it as a heterogeneous country of several language communities, regions and confessions. A community as heterogeneous as this has to answer to the question of existence and relationship of several language communities and territories which they populate homogeneously. As such, language communities are often found in an antagonistic relationship, but it is more important that they make the basis for disintegration levers of a country. In addition, the relationship between citizens (individuals), on the one hand, and language communities (collectives), on the other hand, is very important. In regards to this, the author investigates and concludes that questions such as citizen sovereignty, elements of consociations, territorialisation of national interests, (dis) integrative factors of a country, and especially the relationship between Flemings and Walloons make the basis of the balance between citizen and ethno-cultural interests in Belgium. The basis of the today's constitutional law of Belgium is in fact its citizens as abstract equal members of political community along with the recognized language communities.

Key words: sovereignty, Belgians, language communities, integrative and disintegrative factors